

Editörler

Doç. Dr. Güldane Gündüzöz / Doç. Dr. Hamdi Kızıler

TASAVVUF

Yazarlar

Doç. Dr. Hamdi Kızıler
Doç. Dr. Mehmet Saki Çakır
Doç. Dr. Mustafa Altunkaya
Doç. Dr. Nurullah Koltaş
Doç. Dr. Yüksel Göztepe
Dr. Öğr. Üyesi Betül Saylan
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Türkoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Tabakoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Mesut Yiğit
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Özçelik
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Salim Güven
Dr. Öğr. Üyesi Sevim Arslan
Dr. Öğr. Üyesi Zeliha Öteleş
Dr. Mevhibe Altunkaya

Tasavvuf

Editörler : Doç. Dr. Güldane Gündüzöz / Doç. Dr. Hamdi Kızılar

ISBN : 978-625-7825-38-2
e-ISBN : 978-625-7825-46-7
Baskı : Assum Basım ve Mücellit
Basım Sayısı : 1.Baskı, 2021

©Tüm Hakları Saklıdır. Bu kitabın bütün hakları Lisans Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Kitapta yer alan bölümlerin sorumluluğu yazarlarına aittir

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Güldane Gündüzöz / Hamdi Kızılar

Tasavvuf/ Editörler : Güldane Gündüzöz / Hamdi Kızılar

1.Basım. XVI + 400 s. 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN : 978-625-7825-38-2

e-ISBN: 978-625-7825-46-7

1.Tasavvuf, 2.Tarikat, 3.Ahlâk

Lisans Yayıncılık

Tahtakale Mah. Hicret Sokak No:8/A

Avcılar-İSTANBUL

Tel: 0212 619 18 38

e-posta : lisans@lisansyayincilik.com.tr

www.lisansyayincilik.com.tr

Tasavvuf

Editörler: Güldane Gündüzöz / Hamdi Kızıler

Bölümler ve Yazarlar

- 1.Bölüm:** Nurullah Koltaş / *Trakya Üniversitesi*
- 2.Bölüm:** Nurullah Koltaş / *Trakya Üniversitesi*
- 3.Bölüm:** Mehmet Saki Çakır / *Uşak Üniversitesi*
- 4.Bölüm:** Betül Saylan / *Trabzon Üniversitesi*
- 5.Bölüm:** Yüksel Göztepe / *Cumhuriyet Üniversitesi*
- 6.Bölüm:** Yüksel Göztepe / *Cumhuriyet Üniversitesi*
- 7.Bölüm:** Mustafa Salim Güven / *Pamukkale Üniversitesi*
- 8.Bölüm:** Sevim Arslan / *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*
- 9.Bölüm:** İbrahim Türkoğlu / *Zonguldak B. Ecevit Üniversitesi*
- 10.Bölüm:** İbrahim Türkoğlu / *Zonguldak B. Ecevit Üniversitesi*
- 11.Bölüm:** Mesut Yiğit / *Muş Alparslan Üniversitesi*
- 12.Bölüm:** Mehmet Tabakoğlu / *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi*
- 13.Bölüm:** Mehmet Tabakoğlu / *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi*
- 14.Bölüm:** *Mustafa Altunkaya / İnönü Üniversitesi*
- 15.Bölüm:** Mevhibe Altunkaya
- 16.Bölüm:** Zeliha Öteleş / *Adıyaman Üniversitesi*
- 17.Bölüm:** Zeliha Öteleş / *Adıyaman Üniversitesi*
- 18.Bölüm:** Sevim Arslan / *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*
- 19.Bölüm:** Hamdi Kızıler / *Karabük Üniversitesi*
- 20.Bölüm:** Hamdi Kızıler / *Karabük Üniversitesi*
- 21.Bölüm:** Mevlüt Özçelik / *Amasya Üniversitesi*
- 22.Bölüm:** Mevlüt Özçelik / *Amasya Üniversitesi*

ÖNSÖZ

İnsanın nefisini kötülüklerden temizlemesi, kalbini ve ruhunu tasfiye etmesi, ahlakını güzelleştirmesi; zühd, takva, ihlas, ihsan gibi iç dünyasını güzelleştiren erdemlerle ibadet ve taate sarılması kabul edilen tasavvuf, İslam ilimleri arasında ilk dönemden itibaren ortaya çıkmış ve varlığını bugüne kadar koruyabilmiş bir disiplindir. Diğer dinî disiplinler gibi, Kur'an ve Sünnet'e dayalı olarak Hz. Peygamber'in ve onun yetiştirdiği güzide nesillerin şahsiyetinde tedvin edilmeye başlanmış ve zaman içinde tekâmül edip kurumsallaşarak İslam kültür ve medeniyeti içinde yerini almıştır. Böylece İslam düşüncesine önemli derecede tesir etmiş, bıraktığı izler bütün Müslüman toplumlara sirayet etmiş ve günümüze kadar dinamik bir şekilde gelmiştir.

Tasavvuf, insanın manevî veya ruhsal gelişimini tekâmüle erdirmeyi amaç edindiği için, dinin derûnî yönünü yaşamaya dayalı bir anlayış geliştirmiştir. Bu anlamda İslam'ın iman ve ibadet gibi temel esaslarının yanında ahlakının da güzelleşmesi için dinin hassasiyetle uygulanmasını esas kabul etmiştir. Bunun için tasavvuf, zamanla kendi usulünü geliştirmiş ve belirlediği kurallar çerçevesinde insanların ihtiyaç duyduğu manevî veya ahlakî eğitimi, yetişmiş mürşid-i kâmiller rehberliğinde kendine ait mekanlarda icra etmeye başlamıştır.

İslam düşüncesinin ilk dönemlerinden günümüze kadar yetişmiş pek çok mutasavvıf olmuştur. Her biri yaşadığı dönem ve coğrafyada Müslümanların ilim, ahlak, sanat, edebiyat, kültür ve hatta medeniyet oluşturup geliştirmesinde yardımcı olmuştur. Telif ettikleri kitaplar, kurdukları tekkeler, ürettikleri eserler ile Müslümanların dinlerinin hem zâhir hem de bâtın (manevî) yönlerini daha derinden ve ihlasla yaşamaları için yol göstermişlerdir. Zira fitrat gereği insan, her zaman anlam arayışı içinde olmuş, huzur ve mutluluğun bunun bulunmasıyla tamamlanacağını düşünmüştür. İşte sûfiler, insanın bu anlam arayışı ile ulaşmak istedikleri huzur ve mutluluğun, iç dünyalarını tatmin edip güzelleştirerek elde edebileceğini bizzat yaşayarak rol modellik yapmışlardır. Tasavvuf da bu anlayışın bir sonucu olarak ortaya çıkmış, dinin özünü ve güzel ahlakını yaşama biçimi olmuştur.

Bu çalışma değişik üniversitelerde alanında uzman arkadaşların bir grup anlayışı içerisinde bölümlerini hazırlamalarından ve bu çalışmayı organize aşamasından baskı aşamasına kadar her aşamasını yürüten Lisans Yayıncılık ilgililerine teşekkür ederiz. Sonraki baskılarda dikkate alınmak üzere çalışma ile ilgili olarak eleştiri ve önerilerin çalışmanın daha mükemmel olması için önemli katkı sağlayacağını ifade etmek isteriz..

İstanbul,2021

Editörler

Doç. Dr. Güldane Gündüzöz / Doç. Dr. Hamdi Kızılar

İÇİNDEKİLER

Önsöz	V
Bölüm 1 TASAVVUFUN KAVRAMSAL BOYUTU / Nurullah Koltaş	1
1.1. Tasavvufun Konusu, Amacı ve Metodu	3
1.2. Tasavvuf ve Sûfi Kelimelerinin Etimolojik Kökeni	6
1.3. Tasavvufun Özgünlüğü ve Kökenine Dair Tartışmalar	9
1.4. Tasavvufî Düşüncenin Karakteristiği ve Bir İlim Olarak Problemleri	10
Yararlanılan Kaynaklar	13
Bölüm 2 TASAVVUFUN İSLÂM DÜŞÜNCESİNDEKİ YERİ / Nurullah Koltaş	15
2.1. Tasavvufa Duyulan İhtiyaç:	15
2.2. Tasavvufu Tanımlama Teşebbüsleri	17
2.3. Tasavvufun İslam Düşüncesindeki Meşruiyeti ve Yeri	20
2.4. Tanım, Tarih ve Tenkitler Bağlamında Mistisizm Olgusu	23
2.5. Tasavvuf ve Mistisizm İlişkisi	24
Yararlanılan Kaynaklar	29
Bölüm 3 TASAVVUFUN KURUCU METİNLERİ: KLASİK LİTERATÜRE BAKIŞ I / Mehmet Saki Çakır	31
3.1. Tasavvufî Literatürün Genel Çerçevesi	31
3.2. Zühd Dönemi Literatürü: Zühd ve Rekâik Eserleri	32
3.3. Tabakât Kitapları: Tasavvuf Tarihi Kaynakları	34
3.4. Sufilerin Sohbet ve Kerametleri: Menâkıbnâmeler	36
Yararlanılan Kaynaklar	38

Bölüm 4
TASAVVUFUN KURUCU METİNLERİ: KLASİK
LİTERATÜRE BAKIŞ II / Betül Saylan **15**

4.1. Tasavvuf Düşüncesini Anlatan Kitaplar	39
4.1.1. Hâris b. Esed el-Muhâsibî (ö. 243/857)	39
4.1.2. Hakîm Tirmizî	40
4.1.3. Nifferî	41
4.1.4. Ebû Nasr es-Serrâc	41
4.1.5. Kelâbâzî	42
4.1.6. Kelâbâzî	43
4.1.7. Ebû Tâlib el-Mekkî	43
4.1.8. Hargüşî	44
4.1.9. Abdülkerîm Kuşeyrî	44
4.1.10. Ebû Ali Hücûvîrî	45
4.1.11. Hâce Abdullah el-Herevî	46
Yararlanılan Kaynaklar	

Bölüm 5
TASAVVUFUN KURUCU METİNLERİ: KLASİK
LİTERATÜRE BAKIŞ III / Yüksel Göztepe **49**

5.1. Tasavvuf Düşüncesini Anlatan Kitaplar	49
5.1.1. Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ö. 505/1111) ve İhyâu Ulûmi'd-Dîn	49
5.1.2. İbnü'l-Kayserânî (ö. 507/1113) ve Safvetü't-Tasavvuf	50
5.1.3. Aynülkudât el-Hemedânî (ö. 525/1131) ve Temhidât	50
5.1.4. Abdülkâdir Geylânî (ö. 561/1166) ve el-Fethü'r-Rabbânî ve'l-Feyzü'r-Rahmânî	50
5.1.5. Ahmed-i Yesevî, (ö. 562/1166-7) ve Dîvân-ı Hikmet	51
5.1.6. Ferîdüddîn-i Attâr (ö. 618/1221) ve Mantıku't-Tayr	52
5.1.7. Ebû Hafs Ömer Sühreverdî (ö. 632/1234) ve Avârifü'l-Maârif	52
5.1.8. İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye ve Fusûsu'l-Hikem	53
Yararlanılan Kaynaklar	55

Bölüm 6
TASAVVUFUN KURUCU METİNLERİ: KLASİK
LİTERATÜRE BAKIŞ IV / Yüksel Göztepe **57**

6.1. Tasavvuf Düşüncesini Anlatan Kitaplar	57
6.1.1. Necmüddîn-i Dâye (ö. 654/1256) ve Mirsâdü'l-İbâd	57

6.1.2. Mevlânâ (ö. 672/1273) ve Mesnevî-i Manevî	57
6.1.3. Sadreddîn Konevî (ö. 673/1274) ve Miftâhu'l-Gayb	58
6.1.4. Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1309) ve el-Hikemü'l- Atâiyye	59
6.1.5. Mahmûd Şebüsterî (ö. 720/1320) ve Gülşen-i Râz	60
6.1.6. Abdülkerîm el-Cilî (ö. 826/1423) ve el-İnsânü'l-Kâmil	60
6.1.7. İmam-ı Rabbânî (ö. 1035/1625) ve Mektûbât	61
6.2. Tasavvuf Terminolojisine Dair Kitaplar	62
6.2.1. Abdurrezzâk b. Kemâleddin el-Kâşî (el- Kaşânî) (ö. 730/ 1329) ve Istilahât-ı Sûfiyye	62
6.2.2. Muhammed b. Ali et-Tehânevî ((ö. 1158/1745) ve Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn	63
6.2.3. İsmail-i Ankaravî (ö. 1041/1631) ve Minhâcü'l-Fukarâ	63
6.3. İşârî Tefsirler	63
6.3.1. Abdülkerîm Kuşeyrî (ö. 465/1072) ve Letâifü'l-İşârât	65
6.3.2. İbn Berrecân (ö. 520/1125) ve Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm	65
6.3.3. İsmail Hakkı Bursevî(ö. 1137/1725) ve Rûhu'l-Beyân	66
Yararlanılan Kaynaklar	67

Bölüm 7 TASAVVUFUN TEŞEKKÜL SÜRECİ: ZÜHD DÖNEMİ / Mustafa Salim Güven	69
--	-----------

7.1. Zühd Hareketlerinin Ortaya Çıkış Sebepleri	72
7.2. Hz. Peygamber ve Asr-ı Saaâdet Döneminde Zühd	80
7.2.1. Hz. Peygamber'in Hayatında Zühd	81
7.2.2. Ashâb-ı Kirâm'ın Hayatında Zühd	86
7.3. İlk Zâhidler	90
7.4. İslâm'da Bir Dindarlık Biçimi Olarak Zühd ve Zühd Ekolleri	92
7.4.1. Medine Ekolü: Ashâb-ı Suffe	93
7.4.2. Basra Ekolü: Hasan-ı Basrî, Rabiâtü'l-Adeviyye	95
7.4.3. Kûfe Ekolü: Ebû Hâşim, Dâvûd-ı Tâî	99
7.4.4. Horasan Ekolü: İbrâhim b. Edhem, Fudâyl b. İyâz, Abdullah b. Mübârek	103
7.5. Zühd Döneminin Genel Yapısı	106
Yararlanılan Kaynaklar	109

Bölüm 8 TASAVVUFUN TEŞEKKÜL SÜRECİ: TASAVVUF DÖNEMİ / Sevim Arslan	113
---	------------

8.1. Zühd Döneminden Tasavvuf Dönemine Evrilme Süreci	113
---	-----

8.3. Tasavvuf Düşüncesinin Sistemleşmesi	116
8.3. Tasavvuf Döneminin Genel Özellikleri	123
8.3.1. Tasavvuf Dönemi Mektepleri	125
8.3.1.1 Bağdat Ekolü (Tevhid ve Muhabbetullah)	126
8.3.2. Mısır Ekolü (Mârifet): Zünnûn-ı Mısırî	129
8.3.3. Şam Ekolü (Açlık ve Gece İbadeti)	130
8.3.4. Nişâbur Ekolü (Fütüvvet ve Melâmet)	131
Yararlanılan Kaynaklar	134

Bölüm 9
TASAVVUFUN İBADET, AHLÂK, TEZKİYE
VE EĞİTİM YÖNTEMİ İLE İLGİLİ TERİMLERİ / İbrahim
Türkoğlu

137

9.1. Tasavvuf Terimleri ve Teşekkül Süreci	137
9.2. İbadet, Ahlâk, Makam ve Tezkiye ve Eğitim Yöntemi ile İlgili Terimler	138
9.2.1. Etvâr-ı Seb'a	138
9.2.2. Fakr	139
9.2.3. Fark-Cem-Cem'u'l-Cem	140
9.2.4. Fikir/Tefekkür	141
9.2.5. Fütüvvet	141
9.2.6. Havf-Reca	142
9.2.7. Makam, Hâl ve Vakit	143
9.2.8. Melâmet	144
9.2.9. Murâkabe	145
9.2.10. Rıza	146
9.2.11. Riyâzet-Mücâhede	147
9.2.12. Sabır	148
9.2.13. Şükür	148
9.2.14. Takva	149
9.2.15. Tevbe	149
9.2.16. Tevekkül	150
9.2.17. Verâ	150
Yararlanılan Kaynaklar	152

Bölüm 10
TASAVVUFUN TECRÜBE VE HÂL İLE İLGİLİ
TERİMLERİ / İbrahim Türkoğlu

155

10.1. Tasavvufta Tecrübe ve Hâl	155
10.1.1. Cezbe	156

10.1.2. Fenâ-Bekâ	157
10.1.3. Heybet-Üns	158
10.1.4. Kabz-Bast	158
10.1.5. Marifet-İrfân-Ârif	159
10.1.6. Muhabbet	160
10.1.7. Muhâdara-Mükâşefe-Müşâhede	161
10.1.8. Sekr-Sahv	162
10.1.9. Tecellî-Vâridât-Havâtır	162
10.1.10. Telvîn	163
10.1.11. Tevâcüd-Vecd-Vücûd	163
10.1.12. Tevhîd	164
10.1.13. A'yân-ı Sâbite	165
10.1.14. İnsân-ı Kâmil	165
10.1.15. İlme'l-yakîn- Ayne'l-yakîn-Hakka'l-yakîn	166
10.1.16. Velâyet-Nübüvvet	167
Yararlanılan Kaynaklar	168

Bölüm 11
TASAVVUFUN KURUMSALLAŞMASI:
TARİKATLAR DÖNEMİ / Mesut Yiğit

171

11.1. Tarikat Kavramı	171
11.2. Tarikatların Fonksiyonu	177
11.3. Tarikatlar Döneminin Özellikleri	180
11.3.1. Tarikatların Genel Esasları	181
Yararlanılan Kaynaklar	183

Bölüm 12
TARİKATLARIN ORTAK UNSURLARI / Mehmet Tabakoğlu

185

12.1. İnsanî Unsurlar	185
12.1.1. Derviş, Mürid, Sâlik	185
12.1.2. Pîr, Şeyh, Mürşid, Halife	188
12.2. Fiilî Unsurlar	189
12.2.1. Biat-İntisâb	189
12.2.2. Seyrû sülûk:	190
12.2.3. Zikir	191
12.2.4. Sohbet	193
12.2.5. Halvet-Çile	194
12.2.6. Silsile	196
12.2.7. İcazet	197
Yararlanılan Kaynaklar	198

Bölüm 13
TASAVVUFUN KURUMSALLAŞMASI:
TEKKE YAPILANMASINDA MADDÎ ve SEMBOLİK
UNSURLAR / Mehmet Tabakoğlu **201**

13.1. Tekke ve Tekke Kavramı Çevresinde Gelişmiş Kavramlar	201
13.2. Ritüel ve Sembol Arakesitinde Derviş Kıyafetleri ve Eşyası	202
13.3. Tekkenin Kısımları	207
13.4. Tasavvufî Ritüeller ve Zikirler	208
13.5. Tekkenin Mâlî Yapısı ve Ekonomik İşleyişi	211
13.6. Tekkenin Sosyal Fonksiyonu	212
13.7. Tasavvuf, Edebiyat ve Tekke Şiiri Üzerine Bazı Mülâhazalar	215
Yararlanılan Kaynaklar	219

Bölüm 14
ANADOLU'NUN İSLAMLAŞMA SÜRECİNDE
KURUCU TARİKATLAR / Mustafa Altunkaya **221**

14.1. Yeseviyye Tarikat Hareketi – Ahmed-i Yesevî (ö. 1166)	223
14.2. Evhadiyye Tarikat Hareketi – Evhaduddin Hâmid-i Kirmânî (ö. 1238)	225
14.3. Kâzerûniyye Tarikat Hareketi – Ebû İshâk İbrâhim-i Kâzerûnî (ö. 1035)	226
14.4. Kübreviyye Tarikat Hareketi – Necmeddin-i Kübrâ Ahmed b. Ömer (ö. 1221)	227
14.5. Zeyniyye Tarikat Hareketi – Ebûbekir Zeynüddin Muhammed-i Hâfî (ö. 1435)	230
14.6. Bedeviyye Tarikat Hareketi - Ebu'l-Fityân Ahmed el-Bedevî (ö. 1276)	233
14.7. Vefâiyye Tarikat Hareketi – Ebu'l-Vefâ Mustafa Sadreddin-i Konevî (ö. 1435)	234
Yararlanılan Kaynaklar	236

Bölüm 15
GENİŞ SAHADA ETKİN TARİKATLAR VE
TEMSİLCİLERİ / Mevhibe Altunkaya **239**

15.1. Abdülkadir el-Geylani (ö. 1166) ve Kadiriyye Tarikat Hareketi	239
15.2. Ahmed er-Rifâî (ö. 1182) ve Rifâiyye Tarikat Hareketi	241
15.3. Hacı Bektaş-ı Velî (ö. 1271) ve Bektâşiyye Tarikat Hareketi	243

15.4. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 1273) ve Mevleviyye Tarikat Hareketi	245
15.5. Bahâeddîn en-Nakşibend (ö. 1389) ve Nakşibendiyye Tarikat Hareketi	248
15.6. Ömer el-Halvetî (ö. 1397) ve Halvetiyye Tarikat Hareketi	250
15.7. Ebu'l-Hasan eş-Şazelî (ö. 1258) ve Şâzeliyye Tarikat Hareketi	251
15.8. Hacı Bayram-ı Velî (ö. 1430) ve Bayrâmiyye Tarikat Hareketi	253
15.9. Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1628) ve Celvetiyye Tarikat Hareketi	254
15.10. Tasavvuf Düşüncesinin Sosyal ve Beşerî Etki Alanları	257
15.11. Melâmîlik ve Etkileri	258
15.12. Üveysilik ve Etkileri	260
Yararlanılan Kaynaklar	261

Bölüm 16
TASAVVUFTA BİLGİ ELDE ETME YOLLARI
VE MARİFET I / Zeliha Öteleş

265

16.1. Marifet Kavramı ve Tasavvufî Bilginin Düzeyleri	265
16.2. Şeriat-Tarikat-Hakikat-Marifet İlişkisi	267
16.3. Tasavvufta Bilgi Elde Etme Yolları	270
16.3.1. Duyular(Havâss-ı Hamse)Yolu ile Elde Edilen Bilgi: Husûlî Bilgi	271
16.3.2. Akıl ve İstidlâlî Bilgi	272
16.3.3. Bilginin Tecelli Yeri Olarak Kalp: Huzûrî Bilgi ve İstibsâr	273
16.3.4. Şehadet ve Haber	275
Yararlanılan Kaynaklar	276

Bölüm 17
TASAVVUFTA BİLGİ ELDE ETME YOLLARI
VE MARİFET II / Zeliha Öteleş

277

17.1. İlim ve Marifet Ayırımı	277
17.2. İlim ve Amel Bütünlüğü	279
17.3. Nefsini Bilmek-Allah'ı Bilmek	281
17.4. Tasavvufta Bilginin Elde Edilmesine Dair Teoriler	284
17.5. Tasavvufî Bilginin Denetlenebilirliği ve Şer'îliği	285
17.6. Tasavvuf Retoriği ve Sembolik Dil	286
Yararlanılan Kaynaklar	288

Bölüm 18
TASAVVUFUN ENTELEKTÜEL BİRİKİMİNİN
ÖNCÜ ŞAHSİYETLERİ / *Sevim Arslan*

289

18.1. Tasavvufun Öncü Teorisyenleri	289
18.1.1. Ebü'l-Mahfûz Ma'rûf b. Fîrûzân el-Kerhî (ö. 200 / 815-16 [?])	289
18.1.2. Ebû Abdillâh Hâris b. Esed el-Muhâsibî (ö. 243/857)	290
18.1.3. Zünnûn el-Mısrî (ö. 245/859 [?])	292
18.1.4. Hamdûn el-Kassâr (ö. 271/884)	292
18.1.5. Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909)	293
18.1.6. Hallâc-ı Mansûr (ö. 309/922)	294
18.1.7. Muhammed b. İbrâhim el-Kelâbâzî (ö. 380/990)	295
18.1.8. Ebû Abdirrahmân es-Sülemî (ö. 412/1021)	296
18.1.9. Ebü'l-Hasan el-Harakanî (425/1034)	297
18.1.10. Hâce Abdullah el-Herevî (ö. 481/1089)	298
18.1.11. Ahmed el-Gazzâlî (ö. 520/1126)	299
18.1.12. Ebü'l-Me'âlî Aynu'l-Kudât el-Hemedânî (ö. 525/1131)	299
18.1.13. Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) ve Anadolu Tasavvufuna Etkileri	301
Yararlanılan Kaynaklar	303

Bölüm 19
İNSANIN MANEVÎ DÜNYASI: İBADETLERİN
HİKMET VE AHLÂK BOYUTU / *Hamdi Kızıler*

305

20.1. Fıkh-ı Bâtın	305
20.1.1. Kalbin İbadetleri	307
20.1.2. Kalp ve Makamları	308
20.1.3. Hikmet Boyutu ve İşârî Yorumlar Arakesitinde Şer'î İbadetler	310
20.1.4. Namaz	312
20.1.5. Zekât	313
20.1.6. Oruç	314
20.1.7. Hac	315
20.1.8. Sûfilerin Diğer İbadetlere Derunî Yaklaşımları	316
Yararlanılan Kaynaklar	318

Bölüm 20
İNSANIN MANEVÎ DÜNYASI:
İBADETLERİN AHLÂKÎ ARINMA BOYUTU VE VARLIK
ANLAYIŞI / Hamdi Kızıler **321**

20.1. Ahlâkî Arınma Boyutuyla İbadetler	321
20.1.1. Nefis ve Mertebeleri	323
20.1.2. Ruh ve Ruhun Safiyet Kazanması	325
20.1.3. Dimağın Açılması: Akıl ve Benzeri Kavramlar	326
20.2. İhsan Kavramı ve Tasavvuf- Ahlâk İlişkisi	228
20.3. Seyr ü Sülûk ve Tasavvuf Psikolojisi	229
20.4. Vahdet-i Vücûd	331
20.5. Merâtib-i Vücûd (Varlık Mertebeleri)	333
20.6. Vahdet-i Vücûd ve Panteizm	335
20.7. Vahdet-i Şuhûd	337
20.8. Vahdet-i Vücûd ile Vahdet-i Şuhûd Arasındaki Farklar	338
Yararlanılan Kaynaklar	340

Bölüm 21
TASAVVUFUN TAMAMLAYICI KONULARI / Mevlüt Özçelik **343**

21.1. Velâyet	343
21.2. Ricâlü'l-Gayb	348
21.3. Kerâmet	350
21.4. Vesîle-Tevessül	353
21.5. İstimdâd	256
21.6. Râbıta	358
21.7. Rüya	363
21.8. İlham-Keşf	366
21.8.1. İlham	366
21.8.2. Keşf	368
21.9. Hurûfilik	370
Yararlanılan Kaynaklar	374

Bölüm 22
TASAVVUFA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER / Mevlüt Özçelik **381**

22.1. Tasavvufa İçeriden Yöneltilen Tenkitler	381
22.2. Tasavvufa Dışarıdan Yöneltilen Tenkitler	383
22.2.1. Tasavvufun Orijinine (Kaynağına) Dair Tenkitler	383
22.2.1.1. Tasavvufun Hıristiyanlıktan Etkilendiğine Dair Tenkitler	383

22.2.1.2. Tasavvufun Yeni Eflatunculuk'tan [Neo-Platonizm] Etkilendiğine Dair Tenkitler	387
22.2.1.3. Tasavvufun Ârifiyyûn'dan [Gnostisizm] Etkilendiğine Dair Tenkitler	388
22.2.1.4. Tasavvufun Budizm'den Etkilendiğine Dair Tenkitler	390
22.2.2. Tasavvufun Bilgi Kaynaklarına Dair Tenkitler	392
22.2.3. Şeyhin Otoritesine İlişkin Tenkitler	393
22.2.4. Zâhir-Bâtın Çatışmasına Yönelik Tenkitler	394
Yararlanılan Kaynaklar	397